

ترجمه «از جلد تا جلد» مجلات علمی

نویسنده: نی بولویچ

مترجم: اره شهر حاج حسینی

در سال ۱۹۵۹ زمانی که شوروی اولین قمر مصنوعی خود «اسپوتنیک ۱» را به فضا فرستاد، آمریکاییها دریافتند که از تحقیقات علمی شوروی که نود درصد آن به زبان روسی منتشر می‌شود اطلاع چندانی ندارند. دولت آمریکا به یک شرکت تحقیقاتی - انتشاراتی مأموریت داد چندین مجله علمی شوروی را بطور کامل و به اصطلاح «از جلد تا جلد» cover-to-cover ترجمه و چاپ کنند. این طرح تا این زمان نیز ادامه پیدا کرده است. البته قبل از این اقدام دولتی، ناشرین خصوصی آمریکا در طرح ابتکاری ترجمه از جلد تا جلد پیشقدم شده بودند. بعدها نیروی هوایی آمریکا اجرای طرح ترجمه مجلات فنی روسی به انگلیسی توسط کامپیوتر را بر عهده گرفت. این طرح عظیم‌ترین طرح ترجمه ماشینی است که تا کنون ارائه شده است.

طرح ترجمه از جلد تا جلد مجلات علمی خیلی زود در بسیاری از دیگر کشورهای جهان از جمله کشورهای اروپایی، کانادا و هندوستان مورد استقبال قرار گرفت و سازمانهای خصوصی یا دولتی در هر یک از این کشورها عهده‌دار امر انتقال علم به زبان بومی خود شدند. بدین ترتیب برای اولین بار تاریخ علم، انتقال دانش در حجمی این چنین عظیم و در زمانی این چنین کوتاه از طریق ترجمه امکان‌پذیر شد.

آنچه در زیر از نظر خوانندگان می‌گذرد، گزارشی است از تجربه ۳۰ سال ترجمه از جلد تا جلد مجلات علمی بخصوص مجلات روسی. این مقاله در نهمین کنگره جهانی فدراسیون بین‌المللی مترجمان در سال ۱۹۸۱ در ورشو ارائه شده است.

تاریخ ترجمه «از جلد تا جلد» مجلات به سال ۱۹۴۹ بازمی‌گردد، زمانی که ارل کولمن، بنیانگذار دفتر مشاوره در نیویورک (در حال حاضر بخشی از شرکت انتشاراتی پلنوم) اقدام به انتشار اولین ترجمه کامل یک مجله روسی کرد. این مجله Zhurnal Obschei Khimii نام داشت که با عنوان General Chemistry of the USSR به چاپ رسید. در دوره‌ای بیش از سی سال پلنوم به بزرگترین ناشر مجلات ترجمه‌ای در جهان تبدیل شده است. هم‌اکنون پلنوم سالانه ۱۰۶ نشریه روسی (حدود ۱۱۸۰۰۰ صفحه روسی) چاپ می‌کند. از تعداد ۱۰۶ مجله، ۹۴ عنوان آن با هزینه پلنوم منتشر می‌شود. ۱۱ عنوان برای موسسه فیزیک آمریکا و یک مجله نیز برای انجمن مهندسان راه و ساختمان آمریکا ترجمه می‌شود.

یکی از برجسته ترین ناشران ترجمه های از جلد تا جلد، مؤسسه فیزیک امریکا است که در انتشار ۱۱ مجله با شرکت انتشاراتی پلنوم به صورت پیمانکاری سهم است و ۸ نشریه دیگر را با هزینه خود به چاپ می رساند و روی هم رفته تعداد ۱۹ نشریه فیزیک (با حدود ۳۴/۰۰۰ صفحه روسی) در این مؤسسه به چاپ می رسد.

تعداد مجلاتی که هم اکنون به صورت از جلد تا جلد چاپ می شود متجاوز از ۳۰۰ عنوان است که ترجمه و چاپ آنها در حدود ۱۵ تا ۲۰ میلیون دلار امریکا هزینه بر می دارد. از این تعداد ۲۰۰ عنوان مجله علمی از زبان روسی ترجمه می شود و بقیه شامل ۵۰ عنوان ترجمه مقالات انتخابی مجلات روسی، ۲۵ عنوان ترجمه از جلد تا جلد و ۶۰ عنوان ترجمه مقالات انتخابی مجلات غیر روسی است.

دلیل برتری کمی مجلاتی که از زبان روسی ترجمه می شوند روشن است: اتحاد شوروی از قدرتهای بزرگ علمی بوده و هست. با خواندن شماره ای از نشریه Physics Today که به فیزیک شوروی اختصاص دارد می توان به موقعیت علمی شوروی در این رشته پی برد. در شوروی بیشتر مقالات به زبان روسی نوشته می شود و این باعث شده است دانشمندان غربی بویژه آنان که زبان اصلی شان انگلیسی است از دسترسی به آنها محروم بمانند. اگر چه زبان روسی نسبت به زبان انگلیسی در درجه دوم اهمیت قرار دارد تنها ۱/۵٪ از دانشمندان غربی به زبان روسی آشنایی دارند. بدین سبب است که ترجمه مقالات و کتب علمی شوروی امری ضروری می نماید.

دلیل ترجمه مجلات علمی به صورت از جلد تا جلد چنان که عنوان شده این است که اگر برای مثال یکی از ۴۰ مقاله مجله ای ارزش ترجمه دارد و برای جامعه علمی مفید است، ترجمه ۴۰ مقاله آن ساده تر از تعیین مقاله ای است که باید ترجمه شود. نتایجی که دیگر محققان به آن رسیده اند نیز مؤید این استدلال است. بر اساس این نتایج، نشریات باید کامل ترجمه شوند زیرا هیچ گروهی از دانشمندان صلاحیت قضاوت درباره ضروری بودن یا نبودن تمام مقالات را ندارد. دلیل دیگر این است که آنچه امروزی اهمیت می نماید شاید فردا کلید پیشرفتی باشد. مزایای دیگری نیز می توان برای ترجمه از جلد تا جلد بر شمرد، از آن جمله نکته ای است که یکی از محققان ذکر می کند: نشریاتی را که به صورت کامل ترجمه شده اند، می توان به شیوه های متفاوت خلاصه کرد، فهرست برداشت یا به شبکه های اطلاعاتی کامپیوتری سپرد. همچنین دسته بندی و نگهداری این مجلات در کتابخانه ها نیز به آسانی صورت می گیرد.

بیشتر ترجمه های از جلد تا جلد مجلات شوروی موضوعاتی علمی دارند. عموم مجلات در زمینه شیمی، فیزیک و شاخه های آن است. تعداد کمی نیز در زمینه های مختلف مهندسی و پزشکی است. دست کم سه چهارم این نشریات در امریکا چاپ می شود و بیشتر آنها را بخش خصوصی چاپ می کند نه ناشرین دولتی صاحب صلاحیت.

وقتی که یک شماره از مجله ای که قرار است ترجمه شود از شوروی می رسد ابتدا مرحله انتخاب انجام می شود. در این مرحله گروه مترجمان بر اساس محتوای مقالات مطالبی را که باید برای شماره بعدی ترجمه شود انتخاب می کنند. سپس مقالات بر حسب تخصص مترجمان بین آنان تقسیم می شود.

حدود ۶ هفته بعد نسخه دستنویس ترجمه‌ها به ناشر بازگردانده می‌شود. سپس مقالات ویرایش می‌شود و مواردی که حذف شده یا غلط ترجمه شده است به مترجم ارجاع داده می‌شود. در صورتی که مجلات ترجمه شده متعلق به مراکز علمی همچون مؤسسه فیزیک آمریکا باشد، ترجمه‌ها به ویراستاران علمی نیز سپرده می‌شود. این ویراستاران متخصصانی در رشته‌های مربوطه هستند که مؤسسه مذکور ایشان را استخدام کرده است. مسؤلیت نهایی ترجمه‌ها از لحاظ علمی و ادبی بر عهده این ویراستاران است. ارقام، نمودارها و معادلات از متن اصلی جدا و با تغییرات مناسب به متن ترجمه اضافه می‌شوند. این مجلات معمولاً ۶ ماه پس از انتشار مجله اصلی به دست خواننده می‌رسند.

ترجمه قابل قبول متون علمی و فنی معمولاً به دست کسانی انجام می‌شود که صلاحیت علمی لازم را در موضوع دارند و احیاناً دارای مدرکی در آن رشته می‌باشند. علاوه بر آن به خواندن و نوشتن در زبان مبدأ و مقصد تسلط کافی دارند. در این جا گفته پروفیسور گولدر از کتابچه راهنمایی که برای مترجمان ریاضیات از زبان روسی نوشته است نقل می‌کنم: «مترجم خوبی که متون علمی روسی را ترجمه می‌کند باید سه خصوصیت داشته باشد، این خصوصیتها به ترتیب اهمیت عبارتند از: ۱- آگاهی به زبان روسی ۲- آگاهی به زبان مقصد ۳- تخصص در شاخه‌ای از علوم.»

اگر کسی قرار است به زبان انگلیسی ترجمه کند، باید تحصیلات فنی یا علمی خود را در یک کشور انگلیسی زبان گذرانیده باشد. همچنین مترجم باید از جدیدترین پیشرفت‌های علمی در آن رشته بخصوص آگاه باشد. برای مثال از شخصی که ۲۰ یا ۳۰ سال پیش در رشته فیزیک فارغ التحصیل شده و پا به پای دانش روز پیش نیامده نمی‌توان انتظار داشت که مطلبی در مورد لیزر را بخوبی ترجمه کند. این سه خصوصیت لازمه ترجمه هستند و علاوه بر اینها مترجم باید ماهها یا حتی سالها تجربه ترجمه داشته باشد، بطوری که کارش در حد قابل قبولی باشد. یکی از بهترین راههای رسیدن به چنین مرتبه‌ای در ترجمه، سود بردن از راهنمایی همکاران و ویراستاران کارآموده‌تر است. علاوه بر همه این شرایط، مترجم باید دارای استعداد و توانی ذاتی نیز باشد. موارد بسیاری دیده‌ام که مترجم توانایی کامل علمی و زبانی و تا حدود زیادی تجربه مترجمی دارد اما ترجمه‌اش یا غلط است و یا از لحاظ ادبی غیر قابل قبول. این مترجمان بیشتر سبک بیان در زبان اصلی را حفظ می‌کنند تا شیوه بیان روان در زبان مقصد را، معتمد مقالات ترجمه شده برای مجله Soviet Journal of Quantum Electronics و دیگر مجلات وابسته به مؤسسه فیزیک آمریکا که من آنها را ویراستاری کردم، از نظر کیفی در سطح مقالات مجله Physical Review که از معتبرترین مجلات فیزیک دنیاست، می‌باشد. سیاست مؤسسه فیزیک آمریکا - که من نیز با آن موافقم - بر این است که مجلات ترجمه‌ای باید با دقت و حساسیت ویراستاری شوند. حتی کار بهترین مترجمان نیز به ویراستاری نیاز دارد. ویراستار خود نیز باید تجربه زیادی در ترجمه و موضوعی که ویراستاری می‌کند داشته باشد. مترجم همچنین باید به متخصصان طراز اول، اساتید دانشگاهها و متخصصان برجسته مراکز صنعتی یا ویراستاران و مترجمان کارآموده نیز دسترسی داشته باشد تا او را در درک مقالات و برگردان آنها کمک کنند.

اکنون مایلم قدری درباره مجلاتی صحبت کنیم که در اقلیت هستند، یعنی مجلات ترجمه شده از

زبانهای غیر روسی و مجلاتی که مقالات آنها از مجلات مختلف برگزیده می‌شود. در این جا به دو نمونه از این مجلات اشاره مختصری می‌کنم. موسسه فیزیک امریکا ترجمه مجلات چینی را از سر گرفته است. این موسسه قصد دارد هر سه ماه یکبار مقالاتی از ۹ مجله مهم فیزیک و ستاره‌شناسی چین را به صورت گزینشی با عنوان Chinese Physics به چاپ برساند. اگر این طرح با موفقیت روبرو شود، موسسه یا فاصله زمانی چاپ دو شماره را کمتر می‌کند یا مقالات مربوط به هر رشته علمی را در مجلات مستقلی به چاپ می‌رساند. در نتیجه انقلاب فرهنگی چین پیشرفت علمی در این کشور کند شد، اما اکنون دوباره علم در چین در حال شکوفایی است. انتظار می‌رود چین مانند همسایگان خود، ژاپن و شوروی، به یکی از قدرتهای بزرگ علمی تبدیل شود و این مسأله ضرورت دستیابی به علوم چین را چند برابر می‌کند.

مورد جالب دیگر نشریه International Polymer Science and Technology است که توسط سازمان تحقیقات لاستیک و پلاستیک در انگلستان به چاپ می‌رسد و کتابخانه بریتانیا از آن حمایت مالی می‌کند. در این نشریه خلاصه مقالات مجلات متعدد اروپایی و ژاپنی درباره لاستیک به چاپ می‌رسد. مشترکین با خواندن خلاصه مقالات، مقالاتی را که مفید تشخیص می‌دهند برای ترجمه پیشنهاد می‌کنند. چند ماه بعد ترجمه مقالات به همراه خلاصه آنها در همان نشریه به چاپ می‌رسد. اگر مشترکی مایل باشد مقاله خاصی را زودتر از موعد انتشار بخواند می‌تواند یک نسخه از ترجمه را پیشاپیش تقاضا کند. (۱۳ مجله دیگر نیز - ۷ مجله روسی، دو مجله چک، یک مجله لهستانی، یک مجله آلمانی، یک مجله مجاری و یک مجله ژاپنی - چنین خدمتی را برای مشترکین خود انجام می‌دهند). بدین ترتیب مجله فوق امکان ترجمه از ۶ زبان زنده دنیا را با بهای مناسب فراهم می‌کند.

با نگاهی گذرا به آینده، از آنچه گفتم چنین نتیجه می‌گیرم: مجلات ترجمه شده نیز همچون دیگر مجلات علمی کشورهای غربی دچار مشکل تورم اقتصادی و کمبود بودجه تحقیقاتی می‌باشند. به علاوه، فتوکپی کردن مجلات در تیراژ وسیع در آمد ناشی از فروش مجلات را کاهش می‌دهد. البته با روشهای جدید چاپ امید می‌رود که در آینده هزینه‌ها تقلیل یابد. به هر حال به رغم این مشکلات اعتقاد من این است که مجلات ترجمه شده در سال ۲۰۰۰ نیز همچنان مورد توجه محافل علمی جهان خواهد بود. البته ممکن است شکل ارائه مجلات در آن زمان تغییر کند. ممکن است مجله را به یک کامپیوتر مرکزی بدهند بطوری که ترمینالهای محلی بتوانند از طریق شبکه‌هایی این مجله را بر صفحات کامپیوتر دریافت کنند. دست کم یک دهه طول می‌کشد تا این تحولات تکنولوژیک به صورت گسترده و همگانی مورد استفاده قرار بگیرد.

این پیشرفت‌ها در زمینه تکنولوژی چاپ و توزیع مجلات علمی با کمکهای فزاینده ماشین به مترجمان همراه خواهد بود. هم‌اکنون نیز همکاران من در انگلستان از دستگاه کلمه پرداز (word processor) در آماده کردن ترجمه و ویرایش استفاده می‌کنند. گمان می‌کنم در دهه آینده شاهد استفاده همه جانبه مترجمان از دستگاههای «کلمه پرداز» و «بانکهای اصطلاحات علمی» خواهیم بود. اما جایگزینی ماشین با مترجم و بخصوص با ویراستار امری است که اگر عملی باشد در اوایل قرن آینده صورت خواهد گرفت.